

Indyjska różnorodność

Zwykło się porównywać Indie z Chinami, oba te kraje – każdy zamieszkały przez ponad miliard ludzi – rywalizują zresztą ze sobą na wielu płaszczyznach. Swego czasu pewną popularność zyskało nawet pojęcie Chindii na określenie zjednoczonej potęgi Azjatów w dzisiejszym świecie. W perspektywie tysiącletnich dziejów Indie i Chiny to jednak historie krańcowo odmienne.

Chiny to jedyne starożytne imperium, które w postaci właściwie niezmienionej dotrwało do XX w. (poświęciliśmy mu jeden z poprzednich „Pomocników Historycznych”, patrz s. 179). Indie to państwo, które w obecnym kształcie narodziło się dopiero w XX w. Jest jednak przy tym politycznym zwieńczeniem przebogatej i prastarej cywilizacji.

Jak pisze jedna z autorek tego wydania „PH” – subkontynent indyjski w swych dziejach to studnia bez dna: co do niej wpadło, zostawało tam już na zawsze, wpasowując się niczym klocek w układankę i wzbogając niezmierną różnorodność indyjskiej różnorodności.

Ten „Pomocnik Historyczny” jest przewodnikiem po tej różnorodności. Zbliża nas do zagadki narodzin indyjskiej cywilizacji i jej drawidyjsko-aryjskich korzeni. Pozwala poznać cztery wielkie religie subkontynentu: hinduizm, dżinizm, buddyzm i sikhizm. Prezentuje źródła systemu kastowego i jego mentalno-społeczne konsekwencje. Rejestruje kolejne słoje politycznych i kulturowych dziejów: rdzenną induską starożytność (z elementami hellenizmu), średniowieczną epokę muzułmańską (z perskimi naleciałościami), nowożytną zależność kolonialną (w roli perły brytyjskiej Korony), wreszcie współczesne poszukiwania tożsamości po uzyskaniu w 1947 r. niepodległości – przy jednoczesnym podziale subkontynentu na Indie i Pakistan. Te dwa państwa, dysponujące bronią nuklearną, są od chwili narodzin dramatycznie skłóconymi sąsiadami. A raptem wiek nie przeminął, gdy hinduscy i muzułmańscy liderzy ramię w ramię dobijali się o niepodległość wspólnych Indii.

Indie i Pakistan, pełne kontrastów, to ważne kraje na politycznej i gospodarczej mapie współczesnego świata. Są punktami odniesienia nie tylko dla regionalnych sojuszy i strategii. Indyjska diaspora zyskuje globalne znaczenie. Oba państwa – poszukując tożsamości – sięgają coraz chętniej do arsenatów nacjonalistycznych. Ale tym samym odwracają się tyłem do bogactwa wielokulturowej cywilizacji subkontynentu.

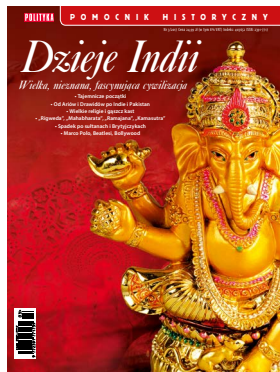
Także w tym kontekście ta niezmierność indyjskiej różnorodności zyskuje na wartości i tym bardziej warto ją poznać. Zapraszamy do podróży w czasie.

Jerzy Baczyński
Redaktor naczelny POLITYKI

Leszek Będkowski
Redaktor POMOCNIKÓW HISTORYCZNYCH

Spis treści

Prolog: Planeta Babel	9	Zachód odkrywa Indie	160
Dwa korzenie	15	Bollywood	166
W nurcie Gangesu	20	Nobliści z subkontynentu	167
Złoty wiek	22	Materia polityczna	168
Hinduizm: religia-matka	30	Diament pokuty	170
Wielka Bogini	37	Co dalej z Pakistanem	172
Dziesięć wcieleń boga Wisznu	38	Co dalej z Indiami	175
Dżinizm: wielkie śluby ascetów	41	DETALE	
Buddyzm: spokój w obliczu cierpienia	45	Sanskryt	10
Historia życia księcia Siddharthy	51	Tajemnica ludu Brahui	17
Sikhizm: żołnierze jedyne Boga	52	Tajemnicze pismo znad Indusu	18
Gąszcz kast	57	Indogrecy	24
Babasaheb Ambedkar	62	Kautilja. Cynizm władzy	27
Tabory ze Wschodu	63	Dobry władca Aśoka	28
W drewnie, skale i kamieniu	65	Trimurti: Brahma – Wisznu – Śiwa	33
Taniec bharatanatjam	70	W co wierzy buddysta	47
Kamasutra	71	Sakralny język sikhizmu	55
Szpiedzy i słonie	72	Pierwsza kobieta-sułtan	78
Sułtanat Delhijski	76	Blask stołecznej Widżajanagary	86
Sułtanaty dekańskie	82	Kurtyzany	101
Ostatni bastion hinduizmu	84	Armie maharadzów	106
Epoka Wielkich Mogołów	88	Indie Brytyjskie	109
Tadž Mahal	94	Indyjska Armia Narodowa	120
Imperium Marathów	95	Kamienie milowe na indyjskiej drodze do niepodległości	122
Ganga-Jamuna	96	Tamilskie Tygrysy	131
Żeglarze, misjonarze, kupcy	102	Sikhijski separatyzm	132
Perła brytyjskiej Korony	105	Piloci z Polski	141
Powstanie sipajów	111	Święte krowy nacjonalizmu	151
Indusi na morzach	112	Guru	164
Droga do niepodległości	116		
Mahatma Gandhi	123		
Dżawaharlal Nehru	124		
Muhammad Ali Dżinnah	125		
Podział Indii	126		
Indusi na swoim	128		
Bhutan	136		
Sikkim	137		
Muzułmanie na swoim	138		
Kaśmir niezgody	144		
Bengalczycy na swoim	146		
Hindutwa	147		
Świątynie Birlów	152		
Śiwadzi Bhonsle	154		
Ona, on, oni	155		
Hidźrowie – trzecia płęć	159		

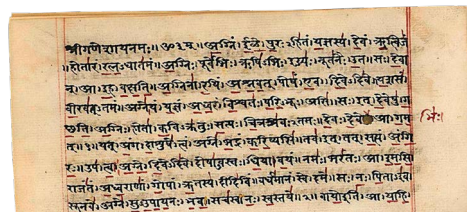

Na okładce: Posążek hinduskiego boga Ganeśi, rękodzieło współczesne

Dzieje subkontynentu indyjskiego

IV/III tys. Osadnictwo ludów drawidyjskich

Ok. 2600-1900
Cywilizacja
doliny Indusu

Ariowie w dolinie Indusu; hinduskie Wedy; podboje Ariów w dolinie Gangesu

2000 p.n.e. 1900 1800 1700 1600 1500 1400 1300 1200 1100 1000 p.n.e.

Autorzy

Adam Burakowski – dr hab., prof. Instytutu Studiów Politycznych PAN, politolog i historyk. Autor wielu publikacji na tematy indyjskie. Od 2006 r. pracownik Polskiego Radia.

Marcin Ciemniowski – dramaturg, indolog, doktorant na Wydziale Filologicznym UJ. W kręgu jego zainteresowań znajdują się tradycje teatralne Indii, współczesna literatura Indii i Pakistanu oraz kultura popularna obu tych krajów.

Renata Czekalska – dr hab., orientalistka, kulturoznawca, literaturoznawca, pracuje w Instytucie Bliskiego i Dalekiego Wschodu UJ. Jej zainteresowania badawcze obejmują: dziedzictwo kulturowe, historię oraz współczesne zagadnienia polityczno-społeczne Azji Południowej, a także teorię i pragmatykę przekładu literackiego.

Cezary Galewicz – dr hab., pracownik Katedry Porównawczych Studiów Cywilizacji na Wydziale Filozoficznym UJ. Bada historyczne i cywilizacyjne aspekty współistnienia religii i kultur w obszarze Półwyspu Indyjskiego. Autor publikacji z tego zakresu.

Zbigniew Igielski – dr, mieszka i pracuje w Indiach (ambasady RP i Królestwa Danii w Nowym Delhi), autor książek na tematy sikhizmu i migracji.

Krzysztof Iwanek – dr, kierownik Ośrodka Badań Azji Akademii Sztuki Wojennej, ekspert Centrum Studiów Polska-Azja, prowadzi również zajęcia w Zakładzie Azji Południowej UW.

Krzysztof Jakubczak – dr, wykłada w Instytucie Bliskiego i Dalekiego Wschodu UJ, specjalizuje się w problematyce myśli i kultury buddyjskiej oraz indyjskiej, autor i współautor dwóch książek oraz

wielu artykułów i tekstów monograficznych.

Kamila Junik-Łuniewska – dr, indolożka, orientalistka, kulturoznawczyni, adiunkt w Zakładzie Azji Południowej UJ. Zajmuje się m.in. problemami społeczno-politycznymi, religijnymi i kulturowymi oraz sytuacją kobiet w krajach Azji Południowej. Autorka monografii, przekładów literatury hindi na język polski, artykułów naukowych; lektorka i biegła tłumaczka hindi i urdu.

Ilona Kędzia – doktorantka w Zakładzie Języków i Kultur Indii i Azji Południowej UJ.

Krzysztof Kubiak – prof. dr hab., historyk wojskowości, pracownik naukowo-dydaktyczny na Uniwersytecie Jana Kochanowskiego w Kielcach.

Agnieszka Kuczkiewicz-Fraś – dr hab., orientalistka, językoznawca, adiunkt w Instytucie Bliskiego i Dalekiego Wschodu UJ, gdzie kieruje Zakładem Azji Południowej. Zajmuje się socjolingwistyką subkontynentu indyjskiego, tradycjami indomuzułmańskimi Azji Południowej (historia, kultura, społeczeństwo), współczesnymi kwestiami społeczno-politycznymi krajów Azji Południowej, a także przekładem literackim z języków orientalnych (hindi, urdu) w kontekście kontaktów międzykulturowych. Autorka wielu prac z tego zakresu.

Marta Kudelska – prof. dr hab., historyk filozofii i tłumaczka, kierownik Katedry Porównawczych Studiów Cywilizacji Wydziału Filozoficznego UJ, jej badania dotyczą głównie filozofii indyjskiej, przetłumaczyła „Bhagawadgitę” i Upaniszady.

Agnieszka Kuszewska – dr hab., prof. w Instytucie Nauk Społecznych SWPS, członkini European Association

for South Asian Studies. Przedmiotem jej badań są geostrategiczne, polityczne, społeczne i gospodarcze problemy Azji Południowej. Prowadzi regularne badania terenowe w regionie, wykładała m.in. na uniwersytetach w Lahor, Islamabadzie i Fajsalabadzie. Autorka licznych publikacji dotyczących ww. zagadnień.

Halina Marlewicz – dr hab., indolog, adiunkt w Instytucie Orientalistyki UJ. Autorka i współautorka książek z dziedziny indyjskiej filozofii oraz religii, a także licznych przekładów z literatury wedyjskiej i sanskryckiej.

Krzysztof Mroziewicz – były ambasador RP w Indiach, dziennikarz POLITYKI, autor książek także na tematy indyjskie.

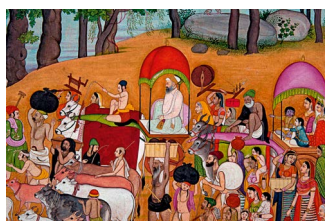
Magdalena Piech – doktorantka na Wydziałowych Kulturoznawczych Studiach Doktoranckich na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politycznych UJ, lektorka języka hindi, tłumaczka. Interesuje się regionem Kaśmiru, zagadnieniem tożsamości oraz teorią przekładu.

Adriana Simoncelli – doktorantka w Zakładzie Języków i Kultur Indii i Azji Południowej UJ.

Agnieszka Staszczuk – dr, historyk sztuki, kulturoznawca, adiunkt w Katedrze Porównawczych Studiów Cywilizacji Wydziału Filozoficznego UJ, interesuje się sztuką religijną Indii, zwłaszcza rzeźbą hinduistyczną.

Agata Świerzowska – dr, adiunkt w Katedrze Porównawczych Studiów Cywilizacji Wydziału Filozoficznego UJ, zajmuje się religioznawstwem porównawczym i kulturoznawstwem, interesuje ją tradycja jogi indyjskiej.

Oraz dziennikarze POLITYKI
Jan M. Długosz, Paulina Wilk

540-490
Budda

Spisanie „Rigwedy”
Narodziny dżinizmu

Epoka Nandów

Epoka królestw grecko-indyjskich w dolinie Indusu

326-305 Podboje Aleksandra Macedońskiego

Imperium Maurjów

Ok. 265-238 Rządy Asoki

Aryjskie państwa (dżanapady) w dolinie Gangesu (Arjawarta)

1000 p.n.e. 900 800 700 600 500 400 300 200 100 0

Historyczne Indie dziś

Współczesna mapa polityczna indyjskiego subkontynentu

— Granice państw

Bihar Indyjskie stany i pakistańskie prowincje

Pudućeri Indyjskie terytoria związkowe i pakistańskie terytoria

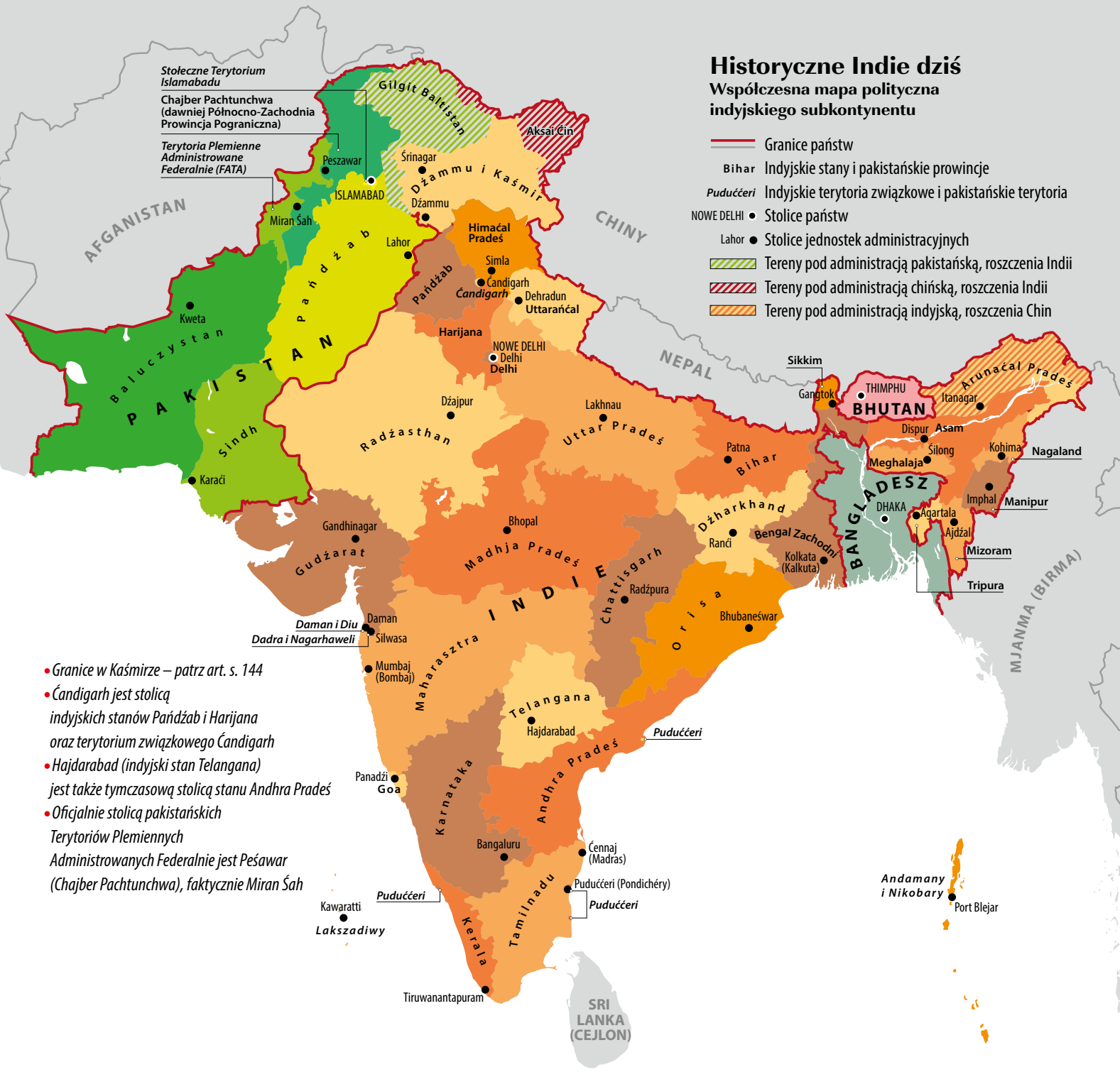
• NOWE DELHI • Stolice państw

● Lahor • Stolice jednostek administracyjnych

▨ Tereny pod administracją pakistańską, roszczenia Indii

▨ Tereny pod administracją chińską, roszczenia Indii

▨ Tereny pod administracją indyjską, roszczenia Chin

- Granice w Kaśmirze – patrz art. s. 144
- Čandigarh jest stolicą indyjskich stanów Pańdżab i Harijana oraz terytorium związkowego Čandigarh
- Hajdarabad (indyjski stan Telangana) jest także tymczasową stolicą stanu Andhra Pradeś
- Oficjalnie stolicą pakistańskich Terytoriów Plemiennych Administrowanych Federalnie jest Peśawar (Chajber Pachtunchwa), faktycznie Miran Šah

Dzieje subkontynentu indyjskiego (c.d.)

Epoka królestw grecko-indyjskich w dolinie Indusu

Ostateczny kształt „Mahabharaty” i „Ramajany”; „Kamasutra”

Pierwsze podboje arabskie

Imperium Kuszanów

Imperium Guptów

Rządy Harszy

Republika Indii

Stolica: Nowe Delhi
Powierzchnia: 3 287 590 km kw.
Ludność: 1,3 mld (2015 r.)
PKB: 2,1 tryliarda USD (2015 r.)
Religia dominująca: hinduizm (80 proc.)

Islamska Republika Pakistanu

Stolica: Islamabad
Powierzchnia: 803 940 km kw.
Ludność: 189 mln (2015 r.)
PKB: 270 mld USD (2015 r.)
Religia dominująca: islam (96 proc.)

Ludowa Republika Bangladeszu

Stolica: Dhaka
Powierzchnia: 144 tys. km kw.
Ludność: 161 mln (2015 r.)
PKB: 195,1 mld USD (2015 r.)
Religia dominująca: islam (86 proc.)

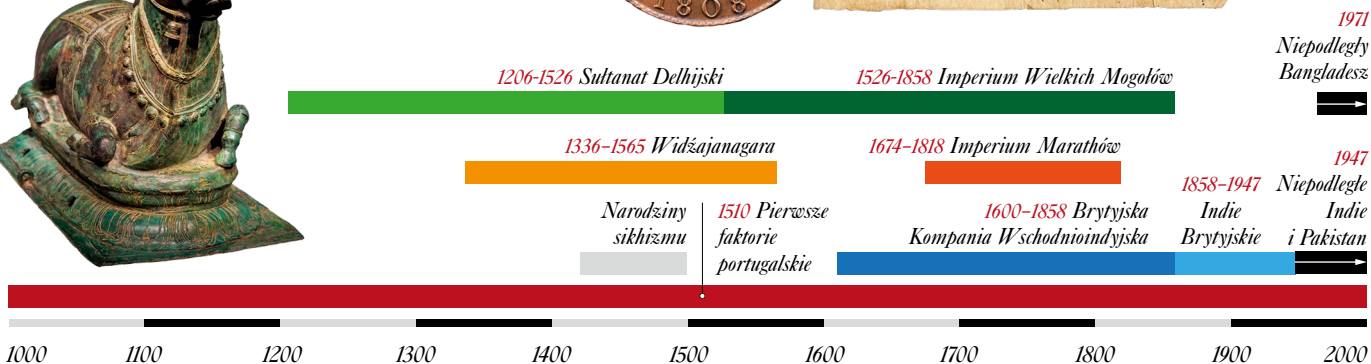
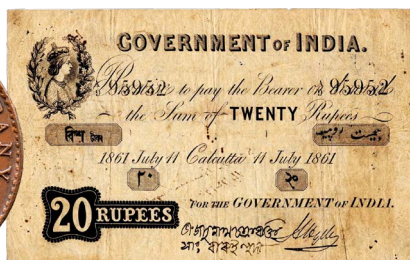
Królestwo Bhutanu (protektorat indyjski)

Stolica: Thimphu
Powierzchnia: 47 tys. km kw.
Ludność: 775 tys. (2015 r.)
PKB: 1,9 mld USD (2015 r.)
Religia dominująca: buddyzm (75 proc.)

Nazwy i ich zapis

Uwagi dr hab. Agnieszki Kuczkiewicz-Fraś z UJ, konsultantki tego wydania „Pomocnika Historycznego”:

- 1 W języku polskim panuje spory chaos, jeśli chodzi o stosowanie i rozumienie nazw odnoszących się do wyznawców hinduizmu i mieszkańców Indii, często – niesłusznie – ze sobą utożsamianych. Tymczasem wyznawca hinduizmu to hindus (pisany małą literą), a to, co odnosi się do hinduizmu jest hinduskie (nie hinduistyczne!) – hinduska tradycja, hinduskie bóstwa, hinduski system wartości itd. Z kolei mieszkaniec Indii to Indus – niezależnie od wyznania; można więc być Indusem i hindusem, Indusem i muzułmaninem itd. Przed 1947 r. i ustaleniem się obecnych podziałów politycznych termin Indus odnosił się do mieszkańców całego subkontynentu indyjskiego, czyli Indii w szerokim rozumieniu. Po powstaniu Republiki Indii terminem tym określa się obywateli tego kraju – odróżniając ich od mieszkańców innych państw regionu: Pakistańczyków, Srilankijczyków, Nepalczyków czy mieszkańców Bangladeszu (czasami nazywanych niewygodnym terminem Banglijczyk). Choć wszyscy oni w znaczeniu historycznym są Indusami.
- 2 Problem z zapisem wyrazów pochodzących z języków indyjskich jest dwójakiej natury. Po pierwsze, języków jest wiele (nawet jeśli wziąć pod uwagę tylko te główne) i korzystają one z odmiennych systemów pisma, co bardzo utrudnia wypracowanie jednej spójnej metody ich zapisu alfabetem łacińskim. Po drugie, wiele nazw i terminów docierało i dociera do polszczyzny poprzez język angielski, w formie przystosowanej do specyfiki tego języka i stąd nieraz bardzo odległej od oryginału. Dlatego też przy zapisie wyrazów indyjskich przyjęliśmy bezwzględnie (niemal) zasadę odwoływania się wyłącznie do ich źródłowych postaci (fonetycznych i graficznych), z pominięciem zapisu angielskiego (nawet jeśli pojawia się on w innych polskich tekstach) i stosowania form spolszczonych, umożliwiających czytelnikowi jak najbliższe oryginałowi odczytanie i wymówienie danego słowa. Niemal – gdyż odstępujemy od niej w czterech przypadkach, pisząc Budda (zamiast Buddha), Ariowie (zamiast Arjowie), Delhi (zamiast Dilli) i Bangladesz (zamiast Banglades), uznajemy bowiem te formy za przyjęte w języku polskim na stałe. Dla wyrazów pochodzenia arabskiego, jak dżizja, mudżahedin czy dżihad, oraz tych, które pochodzą z języków irańskich (np. paszto czy perskiego), stosujemy sposób spolszczenia przyjęty dla nich w polskim piśmiennictwie.
- 3 W tekstach dotyczących poszczególnych okresów i zjawisk historycznych oraz na ilustrujących je mapach stosowane są adekwatne historycznie nazwy geograficzne. Stąd pojawiać się mogą różne formy nazw w odniesieniu do tych samych miejsc, np. Radżputana/Radżasthan, Bombaj/Mumbaj, Kalkuta/Kolkata, Madras/Ćennaj itd.
- 4 Przyjęty przez nas sposób zapisu jest ujednolicony i konsekwentny we wszystkich zamieszczonych w „Pomocniku Historycznym” tekstach, choć poszczególni autorzy w innych swoich publikacjach (często o innym charakterze) stosują również odmienne zasady zapisu indyjskich wyrazów i nazw własnych. Mamy jednak nadzieję, że stosowane tutaj formy spolszczone z biegiem czasu przyjmą się na dobre w polskim piśmiennictwie.

Prolog

Planeta Babel

Specyfikę cywilizacji indyjskiego subkontynentu uwypuklają wielojęzyczność i wieloetniczność. Przynależały od zamierzchłej przeszłości i dziś tworzą problemy.

AGNIESZKA KUCZKIEWICZ-FRAŚ

Studnia bez dna. Jedną z przyczyn skomplikowanej mozaiki językowo-etnicznej jest z pewnością geograficzna izolacja subkontynentu, od południa oblewanego przez wody Oceanu Indyjskiego na długości ponad 8 tys. km, zaś od północy i północnego zachodu ograniczonego niemal nieprzebytymi pasmami Himalajów i Hindukuszu. Takie odseparowanie sprawia, że Indie często porównuje się do studni bez dna – to, co do niej wpadnie, zostaje tam już na zawsze, wpasowując się niczym klocek w układankę i wzbogacając niezmiernie indyjskiej różnorodności. Przez tysiąclecia Azja Południowa wchłaniała napływającą ludność wraz z jej językami, wierzeniami, tradycjami kulturowymi i ideami, z jednej strony pozwalając im mieszać się ze sobą (synkretyzm), z drugiej – stwarzając możliwość zachowania własnej specyfiki i odrębnej drogi rozwoju (separatyzm). Rozdrobnienie i przemieszanie południowoazjatyckiego społeczeństwa nigdzie chyba nie jest tak wyraźne, jak w sferze języka, stanowiącego wszak jedną z najważniejszych płaszczyzn samoidentyfikacji jednostek i grup. Aby zrozumieć fenomen indyjskiej wielojęzyczności, trzeba poznać najważniejsze fakty dotyczące etnolingwistycznej historii tej części świata.

Negryci. Zgodnie z założeniami wypracowanej na podstawie badań mitochondrialnego DNA i najbardziej rozpowszechnionej w ostatnich latach wśród uczonych

Holi, hinduskie święto radości i wiosny, nazywane także festiwalem kolorów